

MUUT LÄHTEET

- BERKOV, V. P. 1996: Dvujazyčnaja leksikografija: učebnik. Izdatel'stvo S. Peterburgskogo universiteta, Sankt-Peterburg.
- RECKER, JA. I. 1950: O zakonomernyh sootvetstvijah pri perevode na rodnoj jazyk. – Voprosy teorii i metodiki učebnogo perevoda. Izd-vo Akademii pedagogičeskikh nauk RSFSR, Moskva.
- ŠČERBA, L. V. 1974 [1940]: Leksikografija. – Jazykovaja sistema i rečevaja dejatel'nost' s. 265–312. Nauka, Leningrad.
- TOMMOLA, HANNU – MUSTAJOKI, ARTO 1998: Den förnyade rysk-finska ordboken. – LexicoNordica 5 s. 239–259.
- VAHROS, IGOR 1976: Suomalais-venäläisen sanakirjan syntyvaiheista. – Kanava 4/1976 s. 475–481.

UUDISTUNUT SANAKIRJAKLASSIKKO

Pekka Katara & Ingrid Schellbach-Kopra *Suomi–saksa-suursanakirja. Großwörterbuch Finnisch–Deutsch.* Kahdeksas painos, laajennettu ja perusteellisesti tarkistettu laitos. WSOY, Porvoo 1997. 57 + 1475 s. ISBN 951-0-21485-X.

Pekka Kataran Suomalais-saksalaisella sanakirjalla ja sen jälkeläisillä on pitkä ja mutkikas historia. Kataran sanakirjaklassikon ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1925, ja alkuperäisellä nimellä teoksesta otettiin painoksia 4:nteen asti (1964). Prof. Kataran kuoleman jälkeen (1971) vastuun sanakirjasta otti Ingrid Schellbach-Kopra, kuten Katara oli pyytänyt; hänen yhteistyönsä Kataran kanssa juontui jo kolmannen painoksen (1957) muokkaustöistä. Vuonna 1974 teos sai nimekseen Suomalais-saksalainen suursanakirja. Kyseessä oli perusteellisesti uudistettu laitos. Sen tarkistukset ja lisäykset oli tehnyt pääosin Schellbach-Kopra, jonka nimi ilmaantui nyt teoksen kansilehdelle Kataran nimen jälkeen. Teoksen painohistorian seuraamista hankaloittaa jonkin verran se, että esipuheessa vuoden 1974 laitosta kutsutaan Kataran sanakirjan viidenneksi painokseksi, mutta kansilehden mukaan kyseessä on Kataran ja Schellbach-Kopran Suomalais-saksalaisen suursanakirjan ensimmäinen painos.

Tästä suursanakirjasta julkaistiin sitten vuonna 1980 toinen painos, joka oli muutten muuttamaton mutta jonka loppuun oli liitetty 45 sivun verran lisäyksiä (noin 2 500 sanaa). Toisesta painoksesta on otettu ainakin viisi muuttamatonta lisäpainosta (5:s vuonna 1989).

Kolmannessa painoksessa vuodelta 1990 suursanakirjan nimi taas muuttui, vaikka sisältö pysyi entisenä: nyt siitä tuli Kataran ja Schellbach-Kopran Suomi–saksa-suursanakirja. Painokset 4.–7. ilmestyivät tällä nimellä muuttamattomina vuosina 1992–1994. Seitsemännestä painoksesta on otettu muuttamaton lisäpainos vielä vuonna 1998. Nimenmuutokset seuraavat kustantajan, WSOY:n, laajassa kaksikielisten sanakirjojen kokonaisuohjelmassa eri aikoina vaihdelleita tuulia.

Uusi nimi on säilynyt nyt käsillä olevaan kahdeksanteenkin painokseen, joka ilmestyi vuoden 1997 lopulla. Se on laajennettu ja perusteellisesti tarkistettu uusi laitos siitä suursanakirjan seitsemännestä painoksesta, joka juontuu sisällöltään muuttu-

mattomana mutta nimeltään muuttuneena jo vuonna 1980 ilmestyneestä 2. painoksesta. Kustantajalta saamani tiedon mukaan teos on nyt uudistunut noin 50-prosenttisesti, joten kyseessä on oikeastaan aivan uusi sanakirja.¹

Suomi–saksa-suursanakirjan 8. painos on ensimmäinen, jonka hakusanaston valinnassa on voitu käyttää avuksi vuosina 1990–1994 ilmestynyttä kolmiosaista Suomen kielen perussanakirjaa. Tosin Perussanakirja, joka pyrkii kuvaamaan tämän hetken käypää nykysuomalaista sanastoa, oli Suomi–saksa-suursanakirjan uudistustyön alkaessa vuonna 1985 vasta osittaisena käsitkirjoituksena, mutta Perussanakirjan toimitusratkaisut ovat koituneet eri tavoin myös suomi–saksa-suursanakirjan hyödyksi. Suurin osa uuteen sanakirjaan päässeistä uudissanoista onkin peräisin Perussanakirjasta. Paitsi Perussanakirjaa, monia erikoissanakirjoja sekä työn aivan loppuvaiheessa muun muassa Perussanakirjan CD-ROM-versiota, Schellbach-Kopralla on ollut lähteenään runsaasti omia sanamuistiinpanoja, kuten alkusanoista ilmenee. Saksankielisten käänkösvastineiden ajankäyttö pohjautuu tuoreisiin saksalaisiin leksikkolähteisiin ja tekijän omiin muistiinpanoihin, joiden joukossa on runsaasti myös elävästä puheesta poimittua materiaalia.

Uuden Suomi–saksa-suursanakirjan hakusanasto onkin erittäin ajantasaista. Siinä heijastuvat teknistyvän ja integroituvan, sosiaalisesti ja taloudellisesti kovaa vauhtia muuttuvan maailman ilmiöt, sellaiset kuin *biojäte*, *ekomerkki*, *etäopetus*, (*-opiskelu*, *-työ*), *eurovaluutta*, *ikärasismi* ja *ikäsyryntä*, *jarrutuskeskustelu*, *johdannais-*

markkinat, *kielikylpy*, *kuutamourakointi*, *roskapankki*, *ruohonjuuritaso*, *saattohoito*, *sairaalateologi*, *sairauspäiväraha*, *sakkokierros*, *salakatselu*, *sukupuolisyryntä*, *tuponeuvottelu*, *täsmälääke* ja *vesisänky*. Nämä kaikki hakusanat puuttuvat edellisistä laitoksista.

Kuten havaitaan, useimmat sanatulokkaat ovat yhdyssanoja, jokseenkin läpinäkyviäkin, mutta kun ne ovat yleensä terminomaisia, niillä on paikkansa sanakirjassa: suomea lähtökielenä käyttävä ei voi ilman muuta tietää, miten ne tulisi kääntää saksaksi. Toinen tavallinen uudissanojen muodostuskeino suomessa on johtaminen. Kieleen viime vuosina vakiintuneita uusia johdoksia ovat muun muassa *kierrättää* ja sen substantiivivastine *kierrätys*, *kännykkä*, *makeute* (7. painoksessa vain yhdyssana *makeutusaine*) ja *sadetin* tai *sadettaja*. Uusia johdoksia vakiintuu kieleen selvästi hitaampaa tahtia kuin yhdyssanoja.

Sanakirja on seurannut notkeasti myös keskeisiä erikoisaloja. Esimerkiksi äkkiä kehittynyt jokamiehen tietotekniikka on hyvin edusteilla: mukana ovat muun muassa *keskusmuisti*, *korppu*, *kotisivu*, *käyttöjärjestelmä*, *lerppu*, *massamuisti*, *näppäimistö*, *näyttö*, *romppu* ja *salkkumikro*. Kuitenkin esimerkiksi *tietoverkko* ja sen arkikieellinen variantti *netti* puuttuvat. Myös suomalaisen yhteiskunnan keskeiset instituutit näkyvät hakusanoista hyvin. Edustakoot niitä vaikkapa *oikeuskansleri*, *peruskoulu*, *SAK* (= *Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö*) ja *kansaneläkelaitos*. Mukaan ei tosin ole päässyt viimeksi mainitun paljon käytettyä lyhennettä *Kela* (= *Kansaneläkelaitos*) ja sen perusteella muodostettua yhdyssanaa *Kela-kortti*; jälkimmäisen ase-

¹ Tästä näkökulmasta on merkittävää, että painovuodeltaan tuorein Suomi–saksa-suursanakirjan painos on 7:s, joka periytyy sisällöllisesti 1980-luvun alusta: kustantaja otti siitä lisäpainoksen vuonna 1998. Nyt arvioitavassa ja perin pohjin uudistetussa 8. painoksessa on vuosiluku 1997. Mitä siis saa asiakas, joka etsii kirjakaupasta mahdollisimman tuoretta sanakirjaa?

mesta mukana on *sairausvakuutuskortti*. Samaan sosiaaliturva-alaan kuuluvat muun muassa yhdyssanat *sairausvakuutus/korvaus* ja *-maksu*. Suomen koululaitoksessa 1970-luvun alussa alkaneita muutoksia heijastaa muun muassa sana *aamunavaus*, joka on omassa aakkoskohdassaan selitetty oikein 'Morgenansprache, Worte zum Schultag t. zu Beginn des Schultages', mutta samaa tarkoittavalle sanalle *päivänavaus* on esitetty vanhentunut selitys 'Morgendacht'.

Puhutusta kielestä ammentava arkikielen sanasto on saanut sanakirjassa entistä paljon näkyvämmän aseman. Sanakirja kuvastaa näin suomen kielen käyttökulttuurin muuttumista aiempaa sallivammaksi: arkikielen sanoja käytetään paljon asiateksteissäkin, ja ilman niiden tuntemusta ei esimerkiksi nykysuomalaisen kaunokirjallisuuden lukeminen kävisi päinsä lainkaan. Tämän tyyllilajin sanoista ovat nyt päässeet mukaan esimerkiksi *kalsarit*, *kankkunen*, *keskikalja*, *natsa* (sotilaan arvonmerkkinä) ja *taksikuski*, jopa *taksirenki*. Näitä ei siis 7. painos vielä tuntenut. Esimerkki sanakirjan reagoinnista arkisanaston muutoksiin on myös se, että vanhentunut *narinkka* 'Trödelmarkt', joka esiintyy vielä 7. painoksessa, on poistettu ja tilalle otettu tavallinen *narikka* 'Garderobe', joka on samaa alkuperää (ven. *na rynke* 'torilla') mutta jonka merkitys on jo toinen. Kappale vähemmän tunnettua suomalaista kulttuurihistoriaa!

Mukana on paljon myös nuorisoslangia, sellaista kuin *biisi*, *bänks* (*he tekivät bänksit*), *friikki*, *kalkkis*, *kiltsi* ja *nörtti*.

Kaikkea sanastoon tunkevaa uutta ei mikään sanakirja voi tietenkään noteerata, siksi nopeaa kielen muutos tässä suhteessa on. Eri apuneuvojen varassa olisi helppo luetella viime vuosien kaikkein tuoreinta uudissanastoa, jota sanakirja ei tunne. Kysymys ei ole ainoastaan siitä, mitä saadaan mahtumaan ja mitä ei (vaikka paljon siitä-

kin: sanakirjan on ollut määrä pysyä yksiosaisena, ja siksi uutta sanastoa on voitu lisätä vain vanhaa karsien). On myös muistettava, että osa sanauutuuksista on aina lyhytikäisiä: ne elävät hetken ja unohtuvat sitten. Kaikkea ei siis ole edes tarkoituksenmukaista ottaa sanakirjaan, jota voidaan uusia vain silloin tällöin, ei jatkuvasti. »Oikeassa» käytössä sanakirja toimii joka tapauksessa erinomaisesti, siitä minulle on kertynyt jonkin verran käytännön kokemusta.

Entä olisiko sanakirjassa vielä jotain karsittavaa, vaikka paljon on jo karsittu? Tähän kysymykseen vastatakseni olen käynyt läpi tuhatkunta hakusanaa *s*-kirjaimen alusta. Tulos on se, että karsittavaa näyttäisi vielä löytyvän mutta varsin vähän, tutkimaani jaksossa ehkä noin prosenttien verran. Pois joutaisivat mielestäni ainakin *saariasema* 'Insellage, insulare Lage' (joka näyttäisi lähinnä käännöslainalta), *saari maailma* 'Inselwelt, Archipel' (samoin kai käännöslaina; nykysuomalainen vastine on *saaristo*), *sairasmielinen* 'geisteskrank, psychopathisch' (nyk. *mielisairas*), *salaajatus* 'Hintergedanke' (nykyisin kai *takaajatus*), *salapuro* 'unterirdischer Wasserlauf' (outo), substantiivin *sallimus* 'Schicksal, Geschick, Schickung, Fügung' yhteydessä mainittu *sallima* id. (samaten outo) ja *salmipaikka* 'Sundstelle' (täysin läpinäkyvä yhdyssana kummassakin kielessä). Kaikki tässä mainitut sanat esiintyvät Nykysuomen sanakirjassa (= NS), joka nimes-tään huolimatta sisältää jo paljon vanhentunutta, kuten tunnettua.

Mielenkiintoinen tapaus on *saattokirje*, jonka merkitykseksi sanakirja esittää 'Begleitschreiben, Begleitbrief' (näin jo 7. painoksessa). Tätä merkitystä ilmaisee nyky-suomessa kuitenkin *saatekirje*, jonka sanakirja asianomaisessa aakkospaikassa mainitseekin. Myös *saattokirje* on kielessä esiintynyt; NS sen tuntee mutta viittaa ta-

vallisempiin synonyymeihin *suojelus-*, *turva/kirje*, *-kirja* (*Martti Luther saapui Wormsin valtiopäiville Kaarle V:n antaman turvakirjan suojassa*). *Suojeluskirje* esiintyy sanakirjassa yhä mutta *turva/kirje* ja *-kirja* on 8. painoksesta poistettu. Jälkimmäisistäkin voisi olla kuitenkin hyötyä sellaiselle saksankieliselle, joka lukee sanakirjan avulla suomenkielistä historiallista tekstiä. Tässä näyttäisi siis olevan tapaus, jossa hakusanaston nykyaikaistaminen on hiukan kaventanut sanakirjan käyttöalaa ja synnyttänyt tarpeen turvautua aikaisempiin painoksiin. Siitä mahdollisuudesta sanakirjan toimittaja on maininnut alkusanoissaan (s. 8).

Sanakirjan ajantasaistaminen ei ole vain sitä, että uusia sanoja otetaan mukaan ja vanhentuneita jätetään pois, vaan sana-artikkelit vaativat myös sisäistä uusimista. Kahdeksannessa painoksessa muutoksia on tehty sekä merkityksenselityksiin että varsinkin fraseologiaan. Jokunen esimerkki sanojen merkityksen kuvaukseen tehdyistä muutoksista:

Salkku on saanut entisten merkitystensä ohteen merkityksen 'Aktienpaket'; sana-artikkelin rakennetta on muutenkin selkiytetty. Verbille *sallia* esitettiin 7. painoksessa kolme merkitysryhmää, kahdeksannessa vain kaksi, kun merkitys 'dulden, tolerieren' on siirretty perusmerkityksen 'gestatten, erlauben' yhteyteen. Verbistä *sammua* noteerataan nyt myös sen käyttö auton ('absaufen, aussetzen, absacken') ja perusteellisesti juopuneen ihmisen ('einschlafen, einpennen, weg sein') yhteydessä. Substantiiville *sana* on vasta nyt löytynyt merkitys 'das Wort Gottes' (*julistaa sanaa* 'das Wort Gottes verkünd[ig]en t. predigen' jne.), jota 7. painos ei siis maininnut. Arkikieliseltä substantiivilta *saikka* on poistettu merkitys 'Semmel, Brötchen', joka onkin nykysuomalaiselle täysin outo (sen taustalla näyttäisi olevan venäjän *sajka* 'vehnäleipä, pulla'). Jäljelle on jäänyt kaikille tuttu merki-

tys 'Tee', jonka senkin tausta on venäjässä; originaalina on kuitenkin eri sana kuin merkityksessä 'Brötchen'. Muutokset ovat asiallisia.

Tyylisävyä koskevaa merkintää on muutettu harvinaisessa sanassa *ota* 'Stachel': 7. painos kuvasi sanan raamattukieliseksi, mutta 8. painoksessa se esitetään kasvitieteen terminä raamattukielisyyttä mainitsematta (kuten Perussanakirjassa: 'ohut piikki t. piikkimäinen karvamuodotuma'). Tässä korjaus näyttäisi johtaneen kuitenkin ojasta allikkoon. Moni tuntee sanan *ota* vain Raamatun kielestä (*kuolema, missä on otasi* 'Tod, wo ist dein Stachel'), jossa se viittaa hentoa kasvinosaa paljon järeämpään aseeseen.

Fraseologiaan on 8. painoksessa kiinnitetty erityistä huomiota. Se on runsasta ja suomalaisen korvassa kotoista. Paitsi kiinteitä idiomeja *tavoitella kuuta taivaalta* (s.v. *kuu*), *mennen tullen* (s.v. *mennä*), *mennä omia menojaan* (s.v. *oma*) se esittää runsaasti myös sanojen vähemmän kiinteitä kollokaatioita, joiden kääntäminen ei aina kuitenkaan ole itsestään selvää (*saavuttaa eläkeikä* 'das Rentenalter erreichen' mutta *saavuttaa ennätys* 'einen Rekord aufstellen' s.v. *saavuttaa*). Fraseologian valinnassa näkyy perinpohjainen suomalaisen idiomatiikan tuntemus — ja myös saksalaisen: moni idiomi on käännetty käyttötavaltaan vastaavalla saksalaisella idiomilla, vaikka ne voivat leksikaalisilta aineksiltaan poiketa toisistaan. En esittele sanakirjan sisällön tätä puolta enempää, mainitsen vain pari pikku tarkennusta. S.v. *niin* (missä on laaja ja oivallinen fraseologia) voi saada erheelisen käsityksen, että *niin no* ja *no niin* ovat samanveroisia ilmauksia 'na ja!, ja!, also'. *Sana*-pesyeen yhteydessä mainitaan omana (ali)hakusananaan muun muassa yhdysana *sanasäkki*, jonka käyttöä kuvataan idiomilla *avata sanasäkkinsä* 'den Mund aufmachen, auftun'. Sekä hakusana että esi-

merkki joutaisivat harvinaisuutensa vuoksi pois (kumpikin esiintyy kyllä NS:ssa). Tavallisempi lienee Kalevalasta peräisin oleva ilmaus *avata sanainen arkkunsa*, jonka sanakirja esittääkin s.v. *arkku*. — Tässä yhteydessä paljastuu myös vähäinen leksi-kaalinen lipsahdus: adjektiivi *sanainen* esitetään omassa aakkoskohdassaan kelpaavaksi vain yhdyssanojen jälkiosiin (esim. *monisanainen* 'redselig'), vaikka se tässä idiomissa esiintyy itsenäisenä sanana.

Sanakirjassa on erinomaiset käyttöohjeet sekä uudistustyön vaiheita ja periaatteita valaisevat alkusanat, kummatkin suomeksi ja saksaksi. Lisäksi siinä esitetään suomen kielen taivutus- ja astevaihtelutyyppit (Perussanakirjan mukaisesti), luettelo saksan epäsäännöllisistä verbeistä ja niiden taivutuksesta, yleisimmät suomalaiset etunimet sekä suomen ja saksan ns. puhelin-aakkoset. Näistä kaikista on hyötyä sekä suomalaiselle että saksalaiselle käyttäjälle.

Jos arvostelija pitää tehtävänään etsiä arvosteltavaa, ei hänen osansa ole tämän sanakirjan parissa helppo: kritiikin aiheet

ovat mitättömiä, kuten löydökseni osoittavat. Suomi–saksa-suursanakirjan uusi laitos on tehokas, tasasuhtainen ja nykyaikainen apuneuvo niille suomalaisille, jotka yrittävät ilmaista itseään saksaksi, ja niille saksalaisille ja muille saksankielisille, jotka haluavat ymmärtää suomea.

Isojakin kaksikielisiä sanakirjoja pidetään nykymaailmassa helposti eräänlaisina itsestäänselvyyksinä. Usein unohtuu, että jonkun pitää ne tehdä ja että ne vaativat ylläpitoa myös ensivalmistumisensa jälkeen. Työ vaatii kummankin kielen herpaantumattontaa, ammattimaista seuraamista ja todellista pitkäaikaista sitoutumista. Ingrid Schellbach-Kopran sitoutuminen suomi–saksa-suursanakirjaan hakee vertaistaan. Hänelle kuuluu sanakirjan tarvitsijoiden varaukseton kiitos. ■

TAPANI LEHTINEN

Suomen kielen laitos, PL 3

(Fabianinkatu 33),

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *tapani.lehtinen@helsinki.fi*

JOHDATUSTA TYPOLOGIAAN

Lindsay J. Whaley *Introduction to typology. The unity and diversity of language.* Sage Publications, Thousand Oaks 1997. XXVI + 323 s. ISBN 0-8039-5963-X.

Kielitypologian oppikirjansa esipuheessa Lindsay J. Whaley sanoo motiivinsa kirjan kirjoittamiseen olleen, ettei mikään saatavilla olevista oppikirjoista kata kaikkia niitä alueita, joita typologian peruskurssilla tulisi käsitellä. Aihevalikoimaltaan kirja onkin varsin laaja. Se jakautuu kuuteen osaan ja kuuteentoista lukuun. Näiden lisäksi kirjan alussa on lyhyt yleiskatsaus maailman kieliin ja kielikuntiin sekä geneettinen luokitus kaikista kirjassa esiintyvistä kielistä ja lopussa tärkeimmät termit määrittelevä sanasto.

Kirjan ensimmäinen osa käsittelee typologian perusteita. Typologian historiasta käydään läpi tärkeimmät vaiheet 1800-luvulta nykypäivään. Metodologian ja selittämisen yhteydessä pohditaan eri universaalityyppisiä (absoluuttisia vs. ei-absoluuttisia ja implikationaalisia), otantamenetelmiä, lähteiden saatavuutta ja laatua, formaalien ja kielenulkoisten selitysten suhdetta ja kielenulkoisten selitysten eri tyyppisiä. Luku peruskategorioista käsittelee sanaluokkia, semanttisia rooleja ja grammatikaalisia relaatioita.